

Nipernaadidena istudes me rahvastikukadu ei peata

Mihkel Servinski
Pere Sihtkapital SA analüütik
22. aprill 2023. a.

Rahva ja eluruumide loenduse andmetel elas 31. detsembril 2022 Eestis 1 331 824 inimest, kellest eestlasi oli 919 711 inimest ehk 69,1%. Inimesi, kelle emakeel oli eesti keel, elas Eestis 895 493 ehk 67,3%. Millest need arvud kõnelevad? Kindlasti mitte seda, et eesti rahvuse, kultuuri ja keele kestmine läbi sajandite oleks võimatu, kuid ohutsoonis olemist on keeruline eitada. Väljendudes ühiskonnateadlase, Aino Järvesoo elutööpreemia laureaadi Rein Taagepera sõnadega: „Kui palju inimesi on vaja, et ülal hoida omakeelset arenenud kultuuri? Teame vaid, et tugevalt alla miljonilise rahvaarvuga kultuure on ainult üks – islandi oma seal merede keskel.“

Statistikaameti andmete järgi sündis Eesti 2022. aastal 11 588 last. Aegrida algab aastast 1919 ja selles pole teist aastat, mil sünde oleks olnud vähem kui 12 tuhat. Kui nii väike sündide arv pole probleem, siis mis see on?

Emeriitprofessor Ene-Margit Tiit kirjutab oma 22.04.2023 Postimehes ilmunud loos sündimust mõõtvatest näitajatest, nende näitajate väärtuste muutumisest ajas, võrdleb Eestit Euroopa keskmistega ning esitab kaks olulist küsimust „Mis saab edasi?“ ja „Mida tuleks ja saaks teha?“. Nõustun suure osaga tema seisukohtadest. Lisan juurde mõned mõtted, millega võiks arvestada, kui tõesti soovime Eestis sündimuse osas näha positiivseid arenguid, näiteks sündide arvu kasvu.

Lapse saamine saab alguse soovist laps saada.

Mida suurem on laste saamise soov, seda tõenäolisemalt sünnib ka rohkem lapsi. Kui suur see soov on, me riiklikust rahvastikustatistikast ei leia. Paljud on veendunud, et Eestis soovivad naised saada taastetasemest (oluliselt) rohkem lapsi, mistõttu laste saamise sooviga ei tegeleta. Aga peaks! Üsna kindel on, et eesti naiste soov lapsi saada pole piisav rahvastikukao peatamiseks: kui pole soovi lapsi saada, mõjuvad muud toetusmeetmed väheefektiivselt.

Pere Sihtkapitali tellimusel küsitles Norstat eelmise aasta lõpus ja käesoleva aasta alguses 1500 Eesti naist vanuses 20-44-aastat. Nimetame seda vanusrühma sünnitusealisteks naisteks. Vastused küsimustele „Milline on Teie arvates üldiselt ideaalne laste arv perekonnas?“ ja „Milline oleks Teie meelest ideaalne laste arv Teie peres?“ andsid tulemuseks, et oma perre sooviti ideaalis keskmiselt 2,19 last ja ideaalselt oleks peres keskmiselt 2,32 last. Saame öelda, et seisukohta omanud sünnitusealised naised soovisid nii ideaalis üldiselt kui ka oma perre taastetasemest rohkem lapsi, kuid täieliku kindlusega tuleviku vaatamiseks siiski põhjust ei ole:

- Ideaalis sooviti oma perre vähem lapsi kui ideaalsesse perre.
- 20-24-aastased soovisid ideaalis oma perre taastetasemest vähem lapsi.
- 11% küsitluses osalenud 20-24-aastastest naistest ei soovinud üldse lapsi.
- Pooltel küsitlusele vastanud naistest ei olnud peres veel soovitud arvul lapsi ja neist kolmandik ei olnud kindlad, et jõuavad soovitud laste arvuni.

Kuigi küsitletud naiste soov ideaalis lapsi saada oli taastetasemest kõrgem, siis mitte piisavalt kõrge, et sünde oleks ka tegelikkuses taastetasemest rohkem.

2020. aastal Turu-uuringute AS poolt läbiviidud Noorte pereuuring näitas, et 16-19-aastaselt noortel on kõige tähtsam 30. eluaastaks saada huvipakkuv töö (84% pidas väga oluliseks), vanematekodust välja kolida (68%) ning omandada erialane haridus (67%). Laste saamine oli väga oluline 20% vastanute jaoks. Siit saame teha vaid ühe järelduse: lapse saamine ei ole noorte hulga kõrge prioriteediga. Madala prioriteediga eesmärged on aga lihtne edasi lükata või hoopis realiseerimata jätta. Prioriteete on võimalik nügida. Ja see oleks ennetav tegevus, mitte tagantjäreli tarkus! Laste saamise kõrgem prioriteet suurendab sündimust, eeldusel, et sündimust pärssivad tegurid liiga tugevad pole. Loomulikult on igal naisel ja igal perel õigus otsustada, millal lapsed saada ja kas üldse saada. Ühiskond võib kollektiivselt ja vabatahtlikult otsustada lapsi mitte saada ning selle tulemusel välja surra. Kas see on mõistlik mõte?

Keda nügida?

Nügimine on iseenesest keeruline protsess ja tekitab kindlasti teravat vastuseisu, aga alustada võiks ju tegevustest, mis on tõenäoliselt mõistlik nii või teisiti ära teha.

Pere Sihtkapitali tellimusel viis Norstat läbi uuringu “Sünnikavatsused ja seda mõjutavad tegurid”, kus küsiti Eesti naistelt peamist põhjust, miks nad ei soovi järgneva kolme aasta jooksul lapsi saada. Kõige olulisemaks põhjuseks märkisid vastajad, et on hõivatud muude oluliste tegevustega, näiteks õpingute või tööga. Töö ja pereelu ühildamiseks paremate tingimuste loomiseks on võimalused riigil,

kohalikel omavalitsustel, ettevõtjatel ja igal perel. Loogem siis need tingimused. Alustada võib sellest, et sotsiaalministeerium tellib töö ja pereelu ühitamise kitsaskohtade väljaselgitamiseks küsitluse koos põhjalikuma analüüsiga.

Teise põhjusena lähema kolme aasta jooksul lapsi mitte saada nimetasid vastajad, et neil pole lapse saamiseks sobivat partnerit. Tulemus pole üllatav. Pere Sihtkapitali korraldatud uuringus „Eesti ühiskonna probleemid naiste pilgu läbi“ leidis üle kolmandiku vastanud naistest, et Eestis on isaks sobivaid mehi liiga vähe ja uuringus „Mehed ja isadus“ leidis üle neljandiku meestest, et Eestis on emaks sobivaid naisi liiga vähe. Kuidas emaks sobivate naiste ja isaks sobivate meeste arvu suurendada? Võib-olla aitaks noorte õpetamine emaks ja isaks olema, oma pere väärtustama? Noorte teadlikkuse tõstmisel on Eestis edulugu olemas. Noori on edukalt õpetatud vältima soovimatute laste saamist. Seda näitab fakt, et mitmekordselt on vähenenud soovimatute raseduste arv: omal soovil katkestati rasedus 2000. aastal 12 386 korral ning 2021. aastal 3 125 korral. Ehk prooviks luua uut edulugu ja hakata noori õpetama, kuidas edukat ja toimivat lastega peret luua ja sealjuures õnnelik olla.

Uuringus „Eesti ühiskonna probleemid naiste pilgu läbi“ hindas 43% vastanud naistest Eesti peamiseks probleemiks vaenulikkust ja lõhestatust ning uuring „Mehed ja isadus“ näitas, et meestegi arvates on Eesti ühiskonna suurimaks valukohaks vaenulikkus ja lõhestatus. Ühiskond, kus on palju vaenulikkust, pole soodus laste sünniks. Kui suudaksime Eestis vaenulikkust vähendada, siis ehk oleks see ka väike müks laste saamise soovi kasvatamiseks.

Üldine tõdemus on – kui ei sünni esimesi lapsi, ei saa sündida ka teised ja kolmandad lapsed.

See tõdemus on õige, aga ülioluline on aru saada, et ainult esimeste ja teiste laste sünnist kahanemisspiraali peatamiseks ei piisa. Tegelikkus on, et poisse sünnib rohkem kui tüdrukuid ning kõik sündinud tüdrukud ei saa või ei soovi elu jooksul lapsi saada. Seetõttu pole rahvastikao vältimine võimalik ilma peredeta, kus on kolm või enam last. See on puhtalt arvudel põhinev fakt. Püsiva rahvastikukao oludes pole võimalik eesti rahvuse, kultuuri ja keele kestmise pikemas ajavaates. Kolmandad ja enamad lapsed jäävad esimestest ja teistest lastest sagedamini sündimata majanduslikel põhjustel. „Mõistagi tekivad laste arvu kasvades perele täiendavad kulutused, ka sellised, mille peale ehk varem pole isegi osatud mõelda või mille jaoks raha planeerida. Viie lapse isana tean hästi, kuidas pereliikmete arvu kasvades jaguneb palgasaaja sissetulek järjest väiksemateks osadeks inimese kohta“. See, isiklikul praktilisel põhinev, tsitaat on Siim Kiislerilt, kes praegust perehüvitiste süsteemi ei toeta, aga ometi on paljulapseliste perede suurema toetuse vajaduse hästi sõnastanud. Kinnituse leiame ka Tallinna Ülikooli teadlastelt, kes Pere Sihtkapitali poolt tellitud analüüsis „Lapsesaamise motiivid ja

takistused: Eesti Pere- ja Sünnimisuuringu tulemused“ kirjutavad „Majandusliku takistuse oluliseks pidamise ja olemasolevate laste arvu vahel on olemas seos. Selle kohaselt on kõige enam majanduslikke takistusi oluliseks hindajaid kolme ja enamalapseliste vastajate seas /.../. Võib järeldada, et soovitud laste arvu määramise osas mängib tugevalt rolli ka leibkonna majanduslik olukord.“

Pikk plaan.

Ei saa öelda, et demograafiliste probleemide lahendamiseks pole Eestis midagi tehtud.

Positiivne näide on 2003. aastal vastu võetud vanemahüvitise seadus, mille kohta rahvastikuteadlane Allan Puur on näidanud, et see tõi kaasa teiste ja kolmandate laste sünni tõenäosuste suurenemise suurusjärgus 4 kuni 8 protsenti.

2017. aasta keskpaigas viidi sisse lasterikka pere toetus. Statistikaameti kodulehel olevad andmed näitavad, et aastakeskmise kolmandate ja enamate sündide arv on reformi järel (aastatel 2018-2021) kasvas umbes 25 protsenti, aastas keskmiselt 740 last varasemast enam.

2022. aasta lõpus otsustati perehüvitisi tõsta ja lasterikka pere toetus indekseerida eesmärgiga: „/.../ parandada lastega perede toimetulekut ja toetada sündimust ning tagada lasterikaste perede toetuse seos palga- ja elukalliduse tõusuga, säilitades seega toetuse reaalkaardust.“ Kindlasti oli tegemist märkimisväärse sammuga, millega tehti katse vähendada ühte teadaolevat takistust kolmandate ja enamate laste sünniks. Koalitsioonilepingu valguses paistab, et eesmärgi saavutamist tulevikus hinnata ei õnnestu, sest meetmeid lahjendatakse veel enne, kui need oleksid saanud mõju avaldada.

Pere Sihtkapitali tellimusel aastavahetusel läbiviidud küsitlusele tuginedes saame öelda, et lapse- ja peretoetuste kasv (vastavalt hetkel veel kehtivale seadusele) avaldab inimeste endi arvates positiivset mõju sünnitusealiste naiste kavatsustele: 11% vastanutest leidis, et nende soov lapsi saada suurenes ja seejuures enim (16%) oli selle arvamuse esindajaid 20-24-aastaste seas.

Vaatamata sellele, et üht-teist on tehtud, puudub meil rahvastikuvaldkonna pikk plaan. Naljakas on mõelda, et üldiselt vägagi strateegialembelises Eestis pole terviklikku rahvastikustrateegiat. Rahvastikuarengut, mis on üks väheseid valdkondi, mille eesmärk on sõnastatud Eesti põhiseaduses, veeretatakse nagu kuuma kartulit ühest haldusalast teise, ühe institutsiooni vastutusala teise ja ka laiemalt ühiskonnas pole üksmeelt või kokkulepet, milles probleem seisneb. Aga probleemi lahendamine algab selle sõnastamisest. Sõnastamata probleemi ei saa teadlikult lahendada!

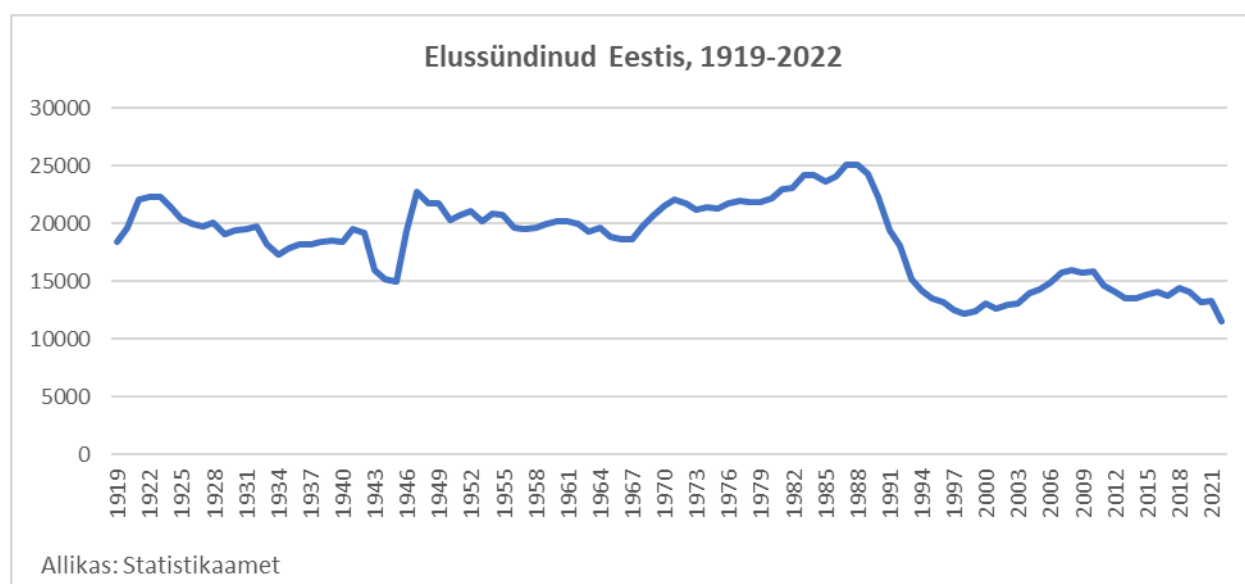
Sündimust mõjutavaid tegureid on uuritud, ent süsteemne teadmine sellest, kuidas tegurite roll on ajas muutunud ja kuidas see varieerub, on laiali pillatud sadadesse analüüsidesse ja teadusartiklitesse ega ole poliitikakujundajatele kasutatav. Pere Sihtkapital püüab olemasolevaid teadmisi kättesaadavaks teha ja on tellinud Tallinna ja Tartu ülikooli teadlaste põhjaliku eestikeelse ülevaate sellest, mida sotsiaalteadus on 21. sajandil sündimist mõjutavate tegurite kohta tuvastanud. See töö on lõpusirgel ja võimaldaks tulevikus targalt kasutatuna rahvastikuarengut teadmistepõhisemalt suunata. Selle materjali valmimisel võiks teatepulk minna edasi poliitikakujundajatele vastuseid nõudvate küsimuste täpsel sõnastamisel, empiiriliste analüüside tellimisel, rahastamisel ja mis peamine, tulemuste kasutamisel.

Niisama käed rüpes istumine eesti rahvast ei aita.

Mõte Eesti Vabariigi presidendilt Alar Kariselt: „... kui tahame end tõelikult aidata, nagu Tammsaare kirjutas, peame kasvatama sisemist veendumust, et meie ainuke õige pääsetee on truuduses oma maa, oma rahva, oma keele, oma kultuuri, oma omapära vastu. /.../ Ja kui me nipernaadidena istume ja vaatame, kuidas päike loojub, siis päike loojub ning meie maanteid ja raudteid ei ehita.“ Ja rahvastikukadu jätkub.

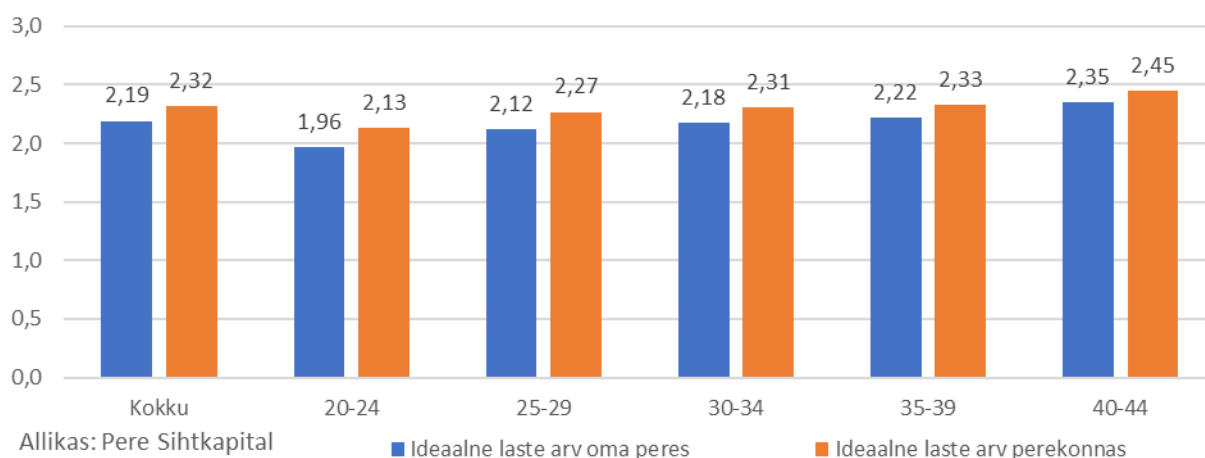
Seega nügigem vajadusel taktitundeliselt ja hoolivalt, toetagem ning peatagem oma rahva kahanemine!

Joonised:

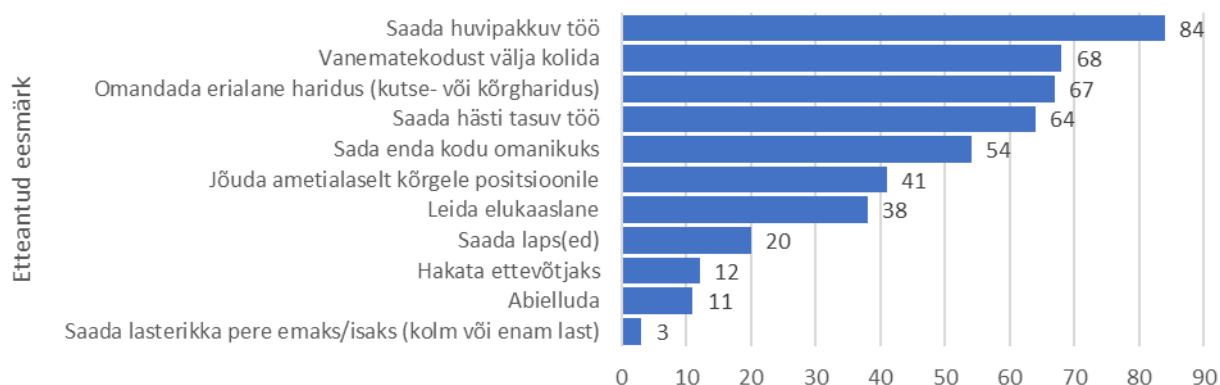

Ideaalseks hinnatud laste arv perekonnas ja oma peres, 29. detsember 2022 - 12. jaanuar 2023

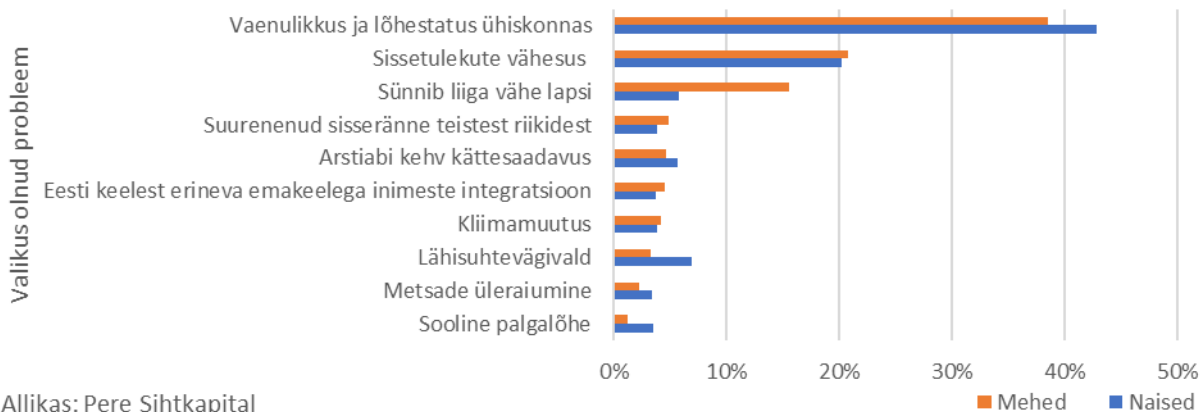
16-19-aastaste eesmärgid 30. eluaastaks, 2020

Eesmärki väga oluliseks pidajate osatähtsus vastajate arvust, %

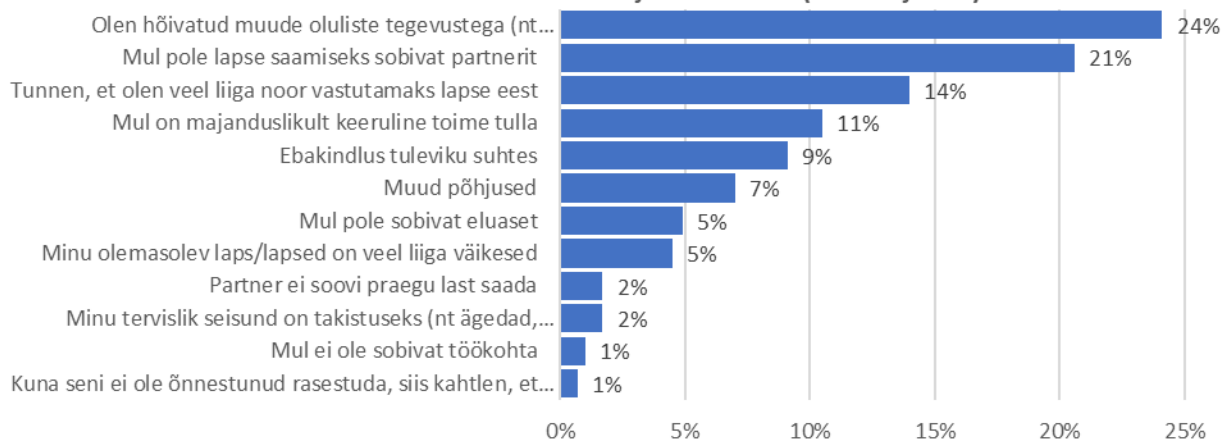
Allikas: Pere Sihtkapital

Kõige olulisemad probleemid Eestis, 2021 (% vastajatest, kes nimetas probleemi kõige olulisemaks)

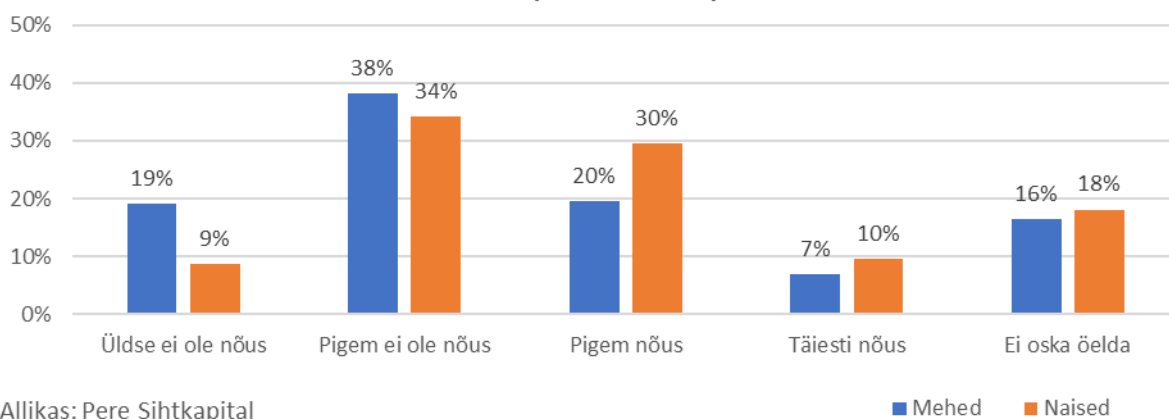

Milline on kõige olulisem põhjus, miks te ei plaani järgneva 3 aasta jooksul lapsi saada? 29. detsember 2022 - 12. jaanuar 2023 (% vastajatest)

Allikas: Pere Sihtkapital

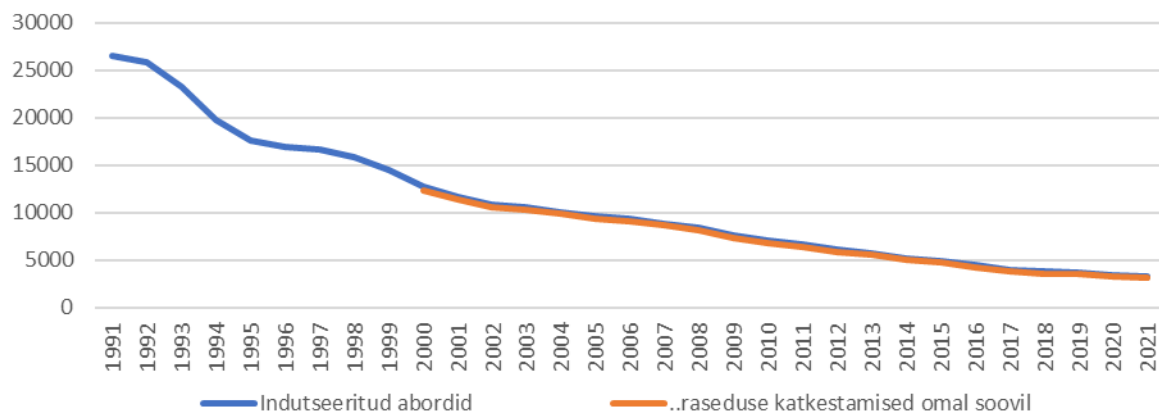
Hinnang väitele, et Eestis on laste emaks (isaks) sobivaid naisi (mehi) liiga vähe, 2021 (% vastanutest)

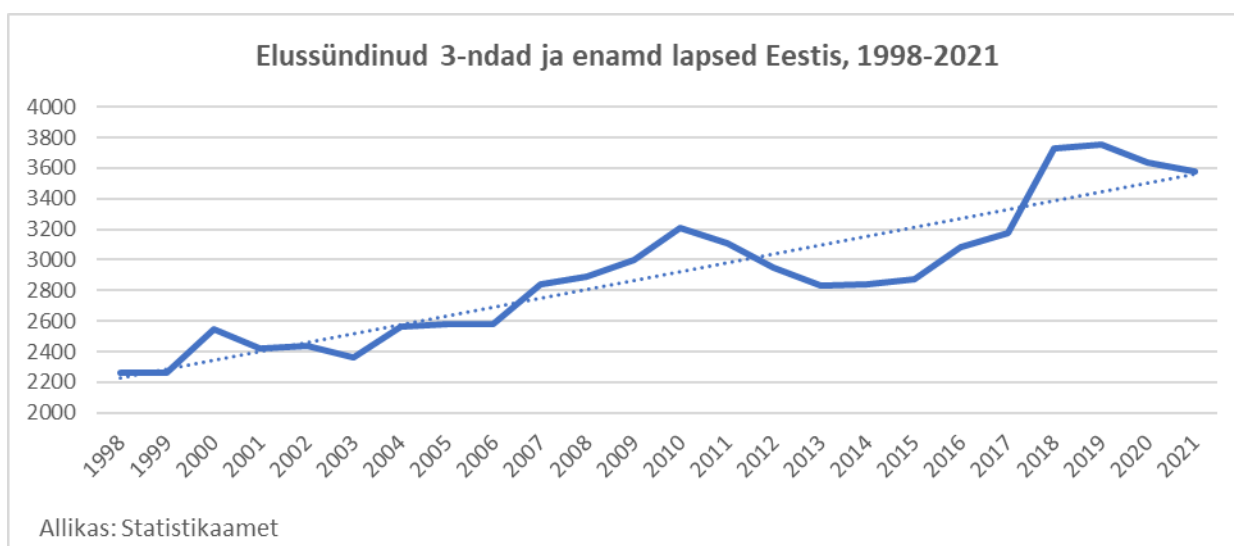
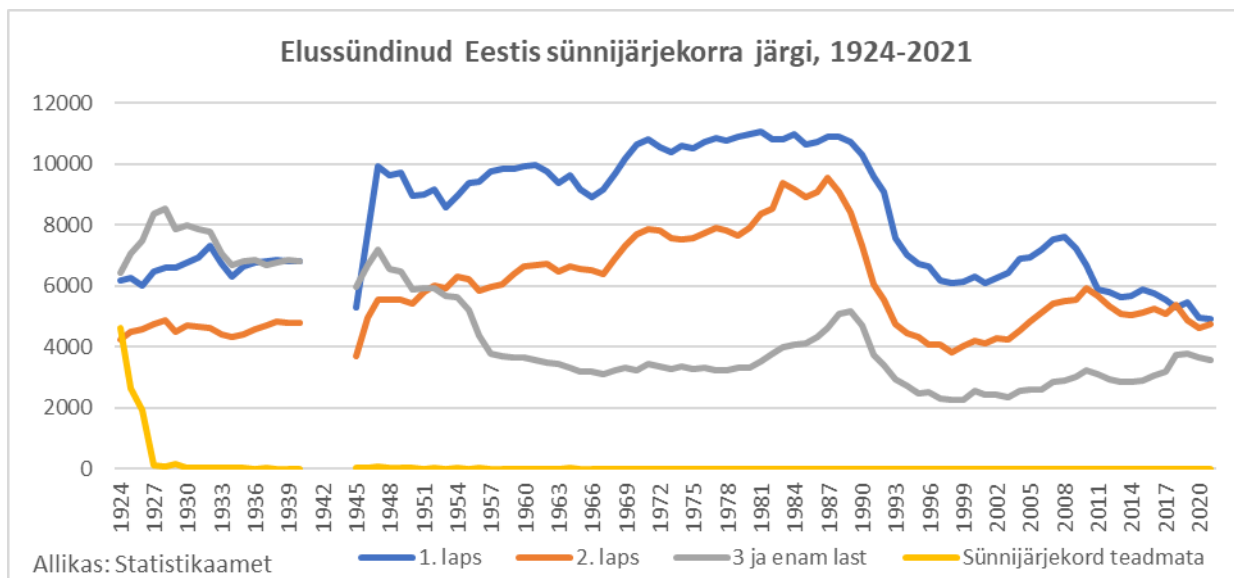
Allikas: Pere Sihtkapital

■ Mehed ■ Naised

Raseduse katkestamised Eestis, 1991-2021

Allikas: Statistikaamet

Allikad:

- Rein Taagepera: Mida arvata rahvast, kellel lapsi on arutult vähe? 31.05.2008, Päevaleht (<https://epl.delfi.ee/artikkel/51131501/rein-taagepera-mida-arvata-rahvast-kellel-lapsi-on-arutult-vahe>)
- Ene-Margit Tiit: Maaelu arendamisest sõltub eesti rahvuse ja keele säilimine. 22.04.2023, Postimees (<https://arvamus.postimees.ee/7759286/ak-maaelu-arendamisest-soltub-est-i-rahvuse-ja-keele-sailimine>)
- Siim Kiisler: absurdi sünnitava peretoetuste eelnõu poolt ma ei hääleta. 31.10.2022, err.ee (<https://www.err.ee/1608772255/siim-kiisler-absurdi-sunnitava-peretoetuste-eelnou-poolt-ma-ei-haaleta>)

- President Alar Karis: Igaüks meist ongi Eesti riik. 24.02.2023, Postimees (<https://arvamus.postimees.ee/7719799/president-alar-karis-igauks-meist-ongi-eesti-riik>)
- Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi seminar „Vanemahüvitis ja sündimus“. Professor Allan Puuri ja doktorant Sanan Abdullayevi uurimistöo tutvustus. 9.11.2022, Postimees (<https://majandus.postimees.ee/7643523/vaata-otse-kas-eesti-vanemahuvitisest-on-kasu-olnud-varske-uuring-annab-vastuse>)
- Perehüvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 29.09.2022, Riigikogu (<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/7285ebe6-ae44-47a1-99cf-2d0c5768bfc8/Pereh%C3%BCvitiste%20seaduse%20ja%20perekonnaseaduse%20muutmise%20seadus>)
- Eesti Reformierakonna, Erakonna Eesti 200 ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna valitsusliidu programm aastateks 2023-2027
- (<https://s3.documentcloud.org/documents/23772602/koalitsioonilepe-10042023a.pdf>)
- Statistikaamet. Statistika andmebaas (<https://andmed.stat.ee/et/stat>)
- Lapsesaamise motiivid ja takistused: Eesti Pere- ja Sündimusuuringu tulemused. Tallinna Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituut Eesti Demograafia Keskus. 2020, Tallinn (<https://peresihtkapital.ee/app/uploads/2020/04/Lapsesaamise-motiivid-ja-takistused-Eesti-Pere-ja-S%c3%bcndimusuuringu-tulemused-2020.pdf>)
- Pere Sihtkapital SA tellitud uuringud: (<https://peresihtkapital.ee/teadus/uuringud/>)
 - Noorte pereuuring, 2020
 - Rahvastikubaromeeter II. Eesti ühiskonna probleemid naiste pilgu läbi ehk naised, emad ja suhted, 2021
 - Rahvastikubaromeeter III. Mehed ja isadus, 2021
 - Rahvastikubaromeeter VI. Sündimuskavatsused ja seda mõjutavad tegurid ehk pereplaanid, detsember 2022 – jaanuar 2023

Pere Sihtkapital on 2019. aastast tegutsev rahvastikupoliitika valdkonna mõttekoda Eestis, olles partneriks valitsusele, avalikule ja erasektorile ning laiemale üldsusele. Pere Sihtkapitali eesmärk on aidata kindlustada Eesti rahvastiku ja rahvusriigi kestlikkus. Eesmärk tugineb põhiseadusele, mille kohaselt peab riik tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade.